

Näkyvän tulkintoja: visuaaliset menetelmät yhteiskuntatieteissä

KNOWLES, CAROLINE & PAUL SWEETMAN (2004; toim.). *Picturing the social landscape: visual methods and the sociological imagination*. 204 s. Routledge, Lontoo.

Caroline Knowles ja Paul Sweetman ovat toimittaneet monitieteisen artikkelikokoelman, jossa selvitetään esimerkkien avulla visuaalisten menetelmien käyttöä yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissa. Länsimaiset kulttuurit ja kielet ovat perinteisesti heijastaneet näköaistin valtaa suhteessa muiden aistien tuottamiin todellisuuden tulkitoihin. Kielen metaforat ilmenevät usein näkökulmina, kuvauksina tai vaikkapa vertauskuvina myös silloin, kun tarkoitetaan jotain muuta kuin näkyvää. Artikkeleissa pohditaan identiteetin kysymyksiä, kodin ja kaupunkimaisemien visuaalisia representaatioita sekä yhteiskunnallisen muutoksen visualisoimista.

Kirja etenee pienistä kohti suurempia sosiaalisia konteksteja. Ensimmäisen osan artikkelit keskittyvät subjektin, identiteetin, kotien ja vapaa-ajan kuvaamiseen, kun taas toisessa osassa kirjoittajat esittelevät kaupunkiin, sosiaalisuuteen ja jälkiteolliseen muutokseen liittyviä teemoja. Esiteltyjä aineistoja ovat muiden muassa valokuva- ja videopäiväkirjat, tutkimuksiin osallistuneiden käyttämät valokuvat, valokuvat osana teemahaastatteluja ja dokumentaarinen valokuvaus. Myös visuaalisen etnografian käyttöä analysoidaan. Toimittajien mukaan kirja on suunnattu sosiologian, sosiaalipolitiikan, kulttuurintutkimuksen ja ihmismaantieteen opiskelijoille ja tutkijoille, jotka haluavat perehtyä visuaalisten menetelmien käyttöön tietyissä tutkimuskonteksteissa. Tähän kirja tarjoaa hyvän valikoiman erilaisia metodologisia ratkaisuja ja innostavia käytännön tutkimusesimerkkejä. Monien muiden artikkelikokoelmien tapaan myös tämä kirja on sisällöltään hyvin vaihteleva: joissakin artikkeleissa visuaalista aineistoa, niiden käyttöä ja niiden perusteella tehtäviä tulkintoja pohditaan monipuolisesti ja kriittisesti, kun puolestaan joissakin artikkeleissa pidetään pinnallisen aineiston tai menetelmän kuvaamisen tasolla. Kokoelmassa on seitsemäntoista kirjoittajaa ja kolmetoista erillistä tekstiä.

Johdannossa kirjan toimittajat kertovat visuaalisten metodien käytön taustoista yhteiskuntatieteissä ja nostavat esiin muutamia alan klassikkoteoksia. Kirjan päättävissä Howard S. Beckerin jälkisanoina palataan samoihin teemoihin. Beckerin mukaan sosiologian varhaisvaiheissa valokuvat olivat oleellinen osa tutkijoiden pyrkimyksiä dokumentoida yhteiskunnassa vallitsevia

epäkohtia ja parantaa ihmisten elinoloja (s. 193). Myös antropologiassa kuvien käyttö oli suosittua, mutta niiden käyttötarkoitus ei ollut muutokseen pyrkiminen, vaan ilmiöiden dokumentointi. Myöhemmin sosiologiassa kuvien käyttö väheni, kun vallalle tuli tieteellisiin yleistyksiin pyrkiminen ja laajoihin kvantitatiivisiin aineistoihin perustuvan tutkimuksen suosiminen. Tuona aikana, lähinnä 1950-luvulla, kuviin suhtauduttiin epätieteellisinä aineistoina, joiden käyttö tutkimuksissa väheni aiempaan verrattuna selvästi. Valokuvia kohtaan tunnettu kiinnostus kasvoi uudelleen 1960-luvulla ja digitaalisen teknologian nopea kehitys on vahvistanut entisestään visuaalisuuden asemaa 1990-luvun puolivälin jälkeen. Tämä on heijastunut myös yhteiskuntatieteissä käytyyn metodologiseen keskusteluun sekä lisännyt käytettyjen tutkimusaineistojen ja -menetelmien valikoimaa.

John Grady jatkaa johdantomaista tekstiä omissa artikkelissaan, jossa hän muun muassa luettelee syitä, miksi visuaalisella yhteiskuntatieteellä (*visual social science*) on paljon annettavaa yhteiskunnan ja kulttuurin tutkimukseen. Ensinnäkin nyky-yhteiskunnassa visuaalisen median asema on vahvistunut jatkuvasti. Kuva on myös ainutlaatuinen aineiston laji, johon tallentuu monimutkaisesti kerrostuneita merkityksiä sellaiseen muotoon, johon voidaan välittömästi palata kerta toisensa jälkeen. Kuvien ajattelu, niistä kirjoittaminen ja puhuminen eivät pelkästään elävöitä argumentointia, vaan ne tekevät sen myös entistä selkeämmäksi. Kuvaaminen – sekä liikkuvan kuvan että valokuvien tuottaminen – on kommunikaation muoto, jota tutkijat voivat helposti muokata omia tarpeitaan vastaavaksi. Grady korostaa myös, kuinka kuvien käyttö soveltuu hyvin yhteiskunnallisten ja kulttuuristen prosessien ja niihin liittyvien aiheiden opettamiseen.

Kirjan ensimmäisen, identiteettiä ja henkilökohtaista elintilaa analysoivan osan aloittaa Elizabeth Chaplinin artikkeli, jossa hän kuvaa henkilökohtaisen visuaalisen päiväkirjan pitoaan. Hän kertoo, kuinka viisitoista vuotta kestänyt projekti alkoi Berliinin muurin murtumisen myötä. Siitä hän sai kimmokkeen kuvata joka päivä eri muureja sekä niiden lähiympäristöä ja jatkoi tätä yhdeksän kuukauden ajan, minkä jälkeen hän huomasi kiinnostuvansa muista teemoista, joita hän alkoi kuvata systemaattisesti. Tällaisia teemoja olivat esimerkiksi tutkijan positionaalisuus suhteessa tutkimuskohteeseen ja feministiset näkökulmat veyeurismiin. Chaplin alkoi entistä tietoisemmin tallentaa kuvien jälkiä (varjoja, jalanjälkiä ym.) itsestään, kuvaavasta subjektista. Vuosien varrella Chaplinin kuvaamisen teemat ja hänen itse itselleen

kehittämänsä kuvaamista rajoittavat säännöt muuttuivat useaan kertaan. Artikkelissaan hän toteaa, että pitääpä ihmisen visuaalista päiväkirjaa mistä syystä tahansa, se saa hänet joka tapauksessa katsomaan elämää uudella tavalla.

Muut ensimmäisen osan artikkelit käsittelevät video-päiväkirjoja tutkittavien oman identiteetin kuvaamisessa, fiktiivisten televisiosarja- ja elokuvakatkelmien käyttämistä osana ryhmähaastatteluja, asuntojen sisustuksesta tehtyjä pohjapiirustuksia, tutkittavien ottamia kotiin liittyviä valokuvia sekä työväenluokkaan ja maatalousväestöön kuuluvien miesten keilailuharrastuksen dokumentointia valokuvaamalla.

Yksi kirjan mielenkiintoisimmista teksteistä on Alan Lathamin artikkeli, joka aloittaa kirjan toisen osan. Latham esittelee menetelmää, jossa tutkittavien päiväkirjamerkinnät, heidän ottamansa valokuvat sekä näihin molempiin tukeutuvat teemahaastattelut muodostavat monipuolisen aineiston. Lathamin tarkoituksena on analysoida tutkittavien liikkumista arkisessa kaupunkiympäristössä ja selvittää sitä, kuinka kaupungin kaduilla tapahtuvaa toimintaa, erilaisia kohtaamisia ja niihin liittyviä tunteuksia voidaan lähestyä tutkimuksen keinoin. Kirjoittaja tuo esiin metodisen triangulaation eli useiden menetelmien rinnakkaisen käytön edut verrattuna yhteen aineistoon tai yhteen menetelmään, esimerkiksi haastatteluun tai havainnointiin, perustuvaan tutkimukseen.

Lathamin esimerkissä tutkittavat kirjoittivat päiväkirjaa viikon ajan. Myöhemmin tutkija pystyi näiden kirjoitusten pohjalta luomaan hägerstrandilaisittain tutkittavien aika-tilapolkuja kuvaavia graafisia esityksiä. Tutkittavia oli pyydetty kirjaamaan liikkumisreittiensä ja aikojen lisäksi myös tapahtumiin liittyviä vaikutelmia ja reaktioita sekä valokuvaamaan heitä itseään kiinnostavia kohteita päivien aikana. Nämä aineistot eivät ainoastaan toimineet kätevinä tapoina tallentaa tutkimusviikon tapahtumia ja tapahtumiin liitettyjä tunteuksia, vaan ne auttoivat myöhemmin teemahaastattelun narratiivin rakentamisessa. Haastattelujen aikana valokuvat auttoivat eteenpäin: kuvista keskustelu muodostui yhdeksi luontevaksi tavaksi aloittaa haastattelu. Samalla kuvat sisälsivät paljon sellaista informaatiota, jota tutkittavat eivät olleet kirjanneet päiväkirjateksteihinsä.

Tutkimuksen raportointivaiheessa Latham yhdisti keräämänsä aineistot ja niistä tekemänsä tulkinnat yhteen tutkittavan päivää kuvaavaan diagrammiin, jonka poh-

jana oli tuttu aikamaantieteellinen ajattelu, mutta johon valokuvat, tutkittavan omat päiväkirjamerkinnät sekä tutkijan havainnot ja tulkinnat toivat uusia näkökulmia ja lisäsivät myös tuntemuksiin perustuvia ulottuvuuksia sinänsä kylmältä vaikuttavan aika-tilamallinnuksen rinnalle (s. 128). Artikkelissa esitelty esimerkki yhden tutkittavan yhdestä päivästä innosti ainakin minua pohtimaan menetelmän soveltuvuutta maantieteen ja maantieteen didaktiikan opetukseen. Houkuttelevaa olisi myös dokumentoida ja analysoida omaa tilan käyttöään Lathamin esimerkin mukaisesti!

Toisessa osassa kirja siirtyy yksityisestä tilasta julkiisiin tai puolijulkisiin kaupunkitiloihin. Les Back kirjoittaa kaksi vuotta jatkuneesta projektista, jossa opiskelijat kuvasivat sunnuntaisin Etelä-Lontoossa paikallisia asukkaita vanhanaikaisella, suurikokoisella kameralla perinteisen muotokuvauksen tapaan. Kuvattavat katsovat suoraan kohti kuvaajaa ja rikkovat näin urbaaniin vuorovaikutukseen usein liittyvän katseiden välttämisen konvention. Samalla he paljastavat jotain hyvin henkilökohtaista.

Kirjan artikkeleissa visuaalisen materiaalin rooli tutkimuksissa vaihtelee suuresti. Ana Maria Mauad ja Alicia J. Rouverol korostavat, kuinka visuaalisia metodeja voidaan käyttää tutkimuksen raportoinnissa tasavertaisena, ei toissijaisena, välineenä tekstin rinnalla. Heidän mukaansa tekstin ja kuvien käyttö yhdessä rikastaa tutkimuksesta syntyviä tulkintoja ja tuo uudenlaista tietoa ja ymmärrystä, jota kumpikään aineisto yksinään ei pystyisi tuottamaan. He puhuvat intertekstuaalisuudesta kuvien ja tekstien välillä (s. 179).

Kokonaisuudessaan Knowlesin ja Sweetmanin artikkelikokoelma tarjoaa tervetulleen lisän visuaalista metodologiaa esittelevien teosten joukkoon. Monipuoliset esimerkit tutkimusten toteuttamisesta sekä erityisesti niiden kuvamateriaalista tarjoavat lukijalle mahdollisuuden arvioida tutkijoiden lähestymistapoja. Samalla esimerkit saattavat innostaa omiin kokeiluihin visuaalisen materiaalin tuottamisessa, sen käyttämisessä osana tutkimuksen aineistoa tai raportointia. Maantieteen metodiopetukseen kirja tarjoaa myös monia helposti sovellettavia esimerkkejä.

SIRPA TANI

*Soveltavan kasvatustieteen laitos,
Helsingin yliopisto*